

Jugoslavija i Poljska u XX veku, međunarodni tematski zbornik radova sa konferencije Jugoslovensko-poljski odnosi u XX veku, ur.: Momčilo Pavlović, Andrzej Zaćmiński, Paweł Wawrystuk. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Institut za istoriju i međunarodne odnose (Bidgošč), Društvo istoričara Srbije „Stojan Novaković“ (Beograd), 2017, 529.

До пре неколико година у пољској историографији и историографији земаља бивше Југославије не бисмо могли пронаћи пуно прилога посвећених Пољској, Југославији и њиховим међусобним односима. Ситуација је данас суштински другачија заслугом Института за историју и међународне односе Универзитета Казимира Великог у Бидгошчу и Института за савремену историју у Београду, који су у раздобљу од пет година организовали исто толико билатералних научних конференција, а као резултат те сарадње до сада су објављена четири зборника. Зборник *Југославија и Пољска у XX веку* је настао на основу последње научне конференције, која се одвијала 29. и 30. септембра 2016. у Београду, и садржи 29 чланака – 15 српских и 14 пољских аутора. Сви радови написани су на српском језику и тако прате традицију која је успостављена приликом објављивања другог зборника – радови се објављују на језицима земље у којој је одржана конференција. Као што је јасно већ из самог назива, временски оквир зборника ограничен је на 20. век, а чланци су низани у хронолошким склоповима које допуњује интердисциплинарно конципиран последњи део.

Међуратни садржински склоп започиње чланком Јасмине Милановић, који се фокусира на женске организације у међуратном раздобљу, када су оне постале бројне, добро организоване и међународно повезане. Приказује два важна регионална женска удружења са простора источне и југоисточне Европе – Малу антанту и Савез словенских жена. Као што закључује ауторка, конкретни резултати њиховог деловања нису били увек видни, али упркос томе, постојање оба удружења суштински је помогло ширењу свести о потреби борбе за права жена. У следећем чланку, Раде Ристановић осветљава извештавање штампе Краљевине СХС о мајском пучу, који је 1926. извео пољски маршал Jozef Piłsudski. Новине нису озбиљније критиковале противуствано и насилно рушење власти у Пољској, што у контексту бројних недемократских потеза домаћег система, када се краљ често упуштао у политички живот, није било изне-

нађујуће. Милан Гулић представља портрете југословенских краљевих дипломата који су службовали у Пољској у раздобљу од 1919. до 1939. У центар занимања постављају се њихов рад и постигнућа, уз упозорење да Пољска није била земља која би у спољној политици Краљевине СХС/Југославије заузимала важно место, због чега ни домет деловања њених дипломатских представника у Варшави није могао бити посебно велик. У наставку зборника, Иван М. Бецић упозорава да је стабилност политичких односа између двеју земаља у великој мери зависна од обостраног економског значаја и у свом чланку анализира ниво трговачке размене између Пољске и Краљевине СХС/Југославије у периоду између два рата. Утврђује да је доминантну улогу у овом односу одиграла Пољска, док је економску сарадњу ограничавала поприлично слична структура производње обеју земаља. Југословенски поглед на образовну, научну и културну сарадњу Краљевине СХС/Југославије и Пољске у међуратном раздобљу нам представља Драгомир Бонџић. У двадесетим годинама је ова сарадња била неорганизована и спорадична, док су се у тридесетим обе земље трудиле да је формализују путем међусобних споразума. У оквиру хронолошке обраде, аутор проблематизује и место културно-научне сфере сарадње у међусобним односима. Пажњу на подручје невладине сарадње између Пољске и Југославије усмерава Tomasz Jasek Lis, који говори о формирању Лиге пољско-југословенских друштава, чији почеци сежу још у раздобље пре Првог светског рата. Њен циљ је био развој економске, културне и научне сарадње између две земље, а у њен рад су били укључени бројни знани слависти и присташе идеје свесловенства. Међуратни садржински склоп се завршава чланком Бојана Симића, који се фокусира на значај и рецепцију посете пољског министра за иностране послове, пуковника Јозефа Бека Југославији маја 1936. Посета није завршена никаквим конкретним договором, али ипак није била само куртоазног карактера, као што је то често било представљано тадашњој југословенској и европској јавности.

Следећи хронолошки склоп, који се фокусира на време током Другог светског рата, сачињавају само два чланка. Jasek Tebinka анализира место Пољске и Југославије у стратегији деловања Управе за специјалне операције (*Special Operations Executive*) као елемента британске војне политике. Аутор истражује сличности и разлике у односу Лондона према емигрантским владама и покретима отпора обе земље те упозорава да, иако је Пољска била прва на конти-

ненту у коју су још 1941. доспели британски изасланици, две године касније се југословенски покрет отпора нашао више на лествици британских приоритета од Армије Крајова у окупираној Пољској. У следећем чланку Piotr Żurek упозорава на Пољаке у четничким редовима Драже Михаиловића. Основу за ову сарадњу представљао је споразум између емигрантских влада две земље из децембра 1941, а пољска одељења сачињавали су падобранци који су на подручје Југославије дошли 1943. године; касније су им се придружили и Пољаци који су побегли из немачке војске. Закључак је да су се пољски четници борили само против Немаца.

Најопсежнији део зборника, у којем се преплићу различите теме из послератног периода, отвара чланак Косте Николића и Небојше Стамболије о српској и пољској антикомунистичкој емиграцији у Великој Британији након Другог светског рата. Српска емиграција је била организована у неколико удружења различитог значаја, а најбољи однос имала је управо са пољским емигрантским организацијама. Следи чланак Слободана Селинића, који проблематизује реституцију југословенске имовине из Пољске након Другог светског рата. Део југословенских, пре свега фабричких некретнина које је немачки окупатор одвезао из Југославије, такође је завршио на територији послератне Пољске, првенствено Шлезације. Аутор описује поступке откривања локација на којима се нашао југословенска имовина и закључује да се процес реституције одвијао полако и уз потешкоће, будући да су, по речима пољских власти, већину југословенске имовине одвезле совјетске јединице или је пак имовина наводно била уништена током војних операција. Момчило Павловић и Zdzisław Biegański се у својим чланцима баве друштвеним животом послератне Пољске и Југославије. Први аутор из перспективе југословенске грађанке описује настанак и рад Друштва пољско-југословенског пријатељства, а у мањој мери његовог југословенског еквивалента Друштва пријатеља Југославија–Пољска, док други аутор представља слику какву дају пољски извори. Оба друштва су основана 1946. године, у жељи за јачањем међусобних веза у изградњи новог социјалистичког света. Усредсредила су се првенствено на развијање културних веза, а престанак њиховог деловања наступио је на преласку из 1948. у 1949, након спора Југославије са Информбироом. На једну од последица овог сукоба фокусира се Andrzej Zaściński, који у чланку обрађује политичку и пропагандну активност југословенске информбироовске емиграције у Пољској од 1948. до 1956. го-

дине. У центар пажње поставља политичку и пропагандну активност југословенских емиграната, представљајући њихове личне биографије и оцењујући њихов положај у пољском политичком систему. Ратомир Миликић нас у својем чланку одводи на међународну сцену, представљајући дуготрајан процес приближавања Југославије (Србије) и Пољске Савету Европе, све од оснивања институције 1949. па до тренутка када су у већ посткомунистичкој Европи Србија и Пољска постале чланице ове организације. Два чланка која следе анализирају приступ Пољске и Југославије питању европске безбедности. Драган Богетић у свом чланку представља еволуцију југословенских ставова према плановима пољског министра иностраних послова Адама Рапацког, који се крајем педесетих година залагао за успостављање зоне без нуклеарног наоружања у централној Европи (*Plan Rapacki*). У шездесетим годинама је иницијативу Рапацког преузео пољски генерални секретар Владислав Гомулка, чије планове (*Plan Gomułki*) у својем чланку обрађује Љубодраг Димић. Оба аутора утврђују да је Југославија подржавала пољске миротворне иницијативе, истовремено покушавајући да их прилагоди својим друштвено-политичким стремљењима, јер је у њима видела и могућност за решавање немачке кризе и берлинског питања. Владимир Љ. Цветковић се у свом раду бави питањем партијских односа између Савеза комуниста Југославије и Пољске здружене радничке партије (ПЗРП). За полазишну тачку анализе поставља VII конгрес Савеза комуниста Југославије (СКЈ) априла 1958, на којем је усвојен програм који је поново отворио идеолошки спор Југославије са земљама Источног блока. Аутор утврђује да нови конфликт није омео ни партијске ни државне односе између Југославије и Пољске, што говори у корист претпоставци да је ПЗРП, у поређењу са другим комунистичким партијама, био идеолошки ближи СКЈ.

Као важнији, преломни тренуци у пољско-југословенским односима су се показали догађаји до којих је дошло деценију касније. На њих упозорава Paweł Wawryszuk, који приказује како су на односе између две земље утицали студентски протести, пољска антисемитска политика и интервенција пет земаља Варшавског пакта у Чехословачкој 1968. године. Највећи траг оставила је ова интервенција, будући да је проузроковала дипломатски спор, који се показао као много дубљи од оних у прошлости. Догађајима везаним за 1968. годину посвећен је и чланак Joanne Szczutkowske, који проблематизује утицај збивања у Пољској и Чехословачкој на пољско-ју-

гословенску културну сарадњу. Она се након инвазије Варшавског пакта истина смањила, али није усахнула, тако да је често наступала као алтернатива другим облицима пољског присуства у Југославији. Следи чланак Michała Jerzyja Zachariasа, који упоређује улогу и утицај владајућих елита у политичкој мисли Милована Ђиласа и мање познатог пољског мислиоца из међуратног раздобља Jана Wacławа Махајског. Махајски је био мишљења да је интелигенција она друштвена група која би требало да преузме улогу сличну улози владајуће елите, како је то касније описао и Ђилас у *Новој класи*. Срђан Цветковић се у чланку фокусира на паралелну анализу друштвеног и политичког развоја Пољске и Југославије од 1953. до 1989, при чему специјалну пажњу посвећује репресији, дисидентском покрету и отпору против комунистичког режима. Туристичку трговину између грађана Пољске и Југославије у 70-им и 80-им годинама осветљава рад Marie Ewe Szatlach. За Пољаке је Југославија представљала једну од најатрактивнијих дестинација, некакву замену за богати Запад, а своје излете на јадранску обалу пољски становници су масовно искоришћавали и за трговинску размену. Међу најпопуларније дестинације за овакву делатност спадали су Загреб и Суботица. Mihał M. Kosman даје слику распада Југославије у очима Савезне Републике Немачке, која га је разумевала из перспективе свог уједињења, чиме се издвојила из релативно здруженог фронта западних земаља које су се у великој већини супротстављале сепаратистичким тенденцијама појединих народа у Југославији. Послератни тематски део завршава Милутин Живковић чланком о братимљењу градова, Лознице у Србији и Рјоска у Пољској, као минијатури у процесу изградње послератног социјалистичког света. Осветљава сплет политичких, економских и културних односа који су почели да се развијају крајем 60-их година између ова два града и који су се одржали све до распада Југославије, а данас се, захваљујући личним везама и контактима, поново обнављају.

Последњи део зборника доноси интердисциплинарни приступ и почиње делом лингвисте Agnieszke Rypel, која се пита у којој је мери национални идентитет Ива Андрића утицао на рецепцију његовог дела међу пољским становништвом, изблиза представљајући везе којима је писац повезан са Пољском. Danuta Jastrzębska-Golonka на основу пољског превода романа Јосипа Новковића *Prima aprilis* анализира културно-језичку слику Југославије. Помоћу лингвистичке методологије анализира језичке категорије,

које уводи у шире семантичке оквире – титоизам и југоносталгију – што јој помаже при вредновању промена у југословенском друштву. Tadeusz Wolsza нас одводи на подручје спорта и у своме чланку проблематизује однос пољске комунистичке елите према развоју спортских активности и физичке културе. Упозорава да су до краја четрдесетих година у пољским спортским структурама деловали стручњаци са предратним искуством, а након 1948. су иницијативу преузели комунистички активисти, који су више пажње посвећивали пропагандној функцији спорта, што је довело до појава театрализације спортских манифестација. Зборник се завршава чланком политолошке природе, у којем Ewa Wujwid-Kurek анализира билатералне уговоре између Републике Пољске и постјугословенских земаља у раздобљу од 1991. до 2006. године. Посебну пажњу посвећује државним органима надлежним за склапање билатералних споразума и завршава констатацијом да међу 25 склопљених уговора преовладава проблематика међусобне заштите тајних података и борбе против криминала.

Зборник *Југославија и Пољска у XX веку*, наравно, не представља свеобухватан преглед историје Пољске, Југославије и њихових међусобних односа у двадесетом веку, али то и није његова сврха. Одређени чланци се у смислу садржаја реферирају на претходне зборнике, хронолошки их допуњујући или их контекстуално продубљујући, док други отварају сасвим свеже теме. Аутори – бројна имена из претходних зборника допуњују нека нова лица – у својим делима приказују изабране теме из различитих перспектива и отварају разноврсна методолошка питања, што је додатни доказ за то да постоји још много могућности за наставак оваквих истраживања.

Маја ЛУКАНЦ

Mihael Antolović. *Nemačka manjina u Vojvodini (1918–1941). Društvo i politika*. Sombor: Pedagoški fakultet, 2017, 230.

Михаел Антоловић је нашу историографију већ обогатио већим бројем чланака о немачкој националној мањини у Војводини, поставши један од малобројних стручњака за ту тему код нас, а